

Gabriel Aresti eta Xabier Lete, poeta sozialak?

Angel Zelaieta

“Gabriel Aresti-ren eragin literarioa” delakoaz mintza gaitzen eskatu digu Karmelo Landa-k kazeta bidez, eta horretaraxe mugatu gaitu Barullo Elkartek. Herri-kanta batean entzun ohi dugu, Gabon inguruan batipat, “eragiok, mutil, aurreko danbolin horri”. Zeri eragin zion Gabrielelek?

Juan San Martin hiru aldiz santuak, “Agirian dago Aresti gan-dik kutsatua dela, bere eskolatikoa dela”, zioskun Xabier Letez ¹. “Hots, *Harri eta Herri*-rekin sorthu eta gorpuztu zen Arestiren eskolatik influentziatua” ². Gauza bera errepikatu zuen 1968ko Abenduan: “Gazteen artean jarraitzaileak aurkitu zituen, Xabier Lete bera aurrenengo dala” ³.

Uste hau, nik dakidala bederen, ez da ez gezurtatua ez bir-baieztatua izan. Ondo baderitzozue, gai honexeri lotuko natzaio. Arestiren *Harri eta Herri*, alde batetik, eta Leteren *Egunetik egu-nera*, bestetik, berrirakur ditzagun, bada.

Oso zabaldua dabilen beste uste bat, horrez gain, bi poema-li-buruok *poesia soziala* deitu horretakoak direlako da ⁴.

1. Neurriak eta puntuak

Gabrielek, gehienbat, bertso edo verso libre deituriko hori darabil. Lehen partean, “(A):” eta “(J):” izenburukoetan, prosaz dihardu. Bigarren parteko “(E):” eta hirugarreneko “(F):” poemetan, “kopla zaharrak” direlakoan teknikaz ari da (M. Laboaren kantarari esker hain ezagunak, bestalde). Laugarren parteko zati luze bat, “Iparragirreraren bozian” eman zuen, eta azken atalak bertso librez. (Laugarren eta azken parte hau guztiz desberdina da bestee-tatik, geroago ikusiko den bezala).

Xabier-ek ere bertso librez dihardu, oso-osoan, bigarren zatiko “III” poemaren hasieran izan ezik, zeina lau puntutako zortziko nagusian neurtu bait zuen. Horrez gain, letrekin irudiak egin daro-az, kasurako, progresio semantikoa eta progresio geometrikoaren arteko proportzio hau:

“nik nai -nai nik- nai -
nai nik nuke nai
nik nuke
nik
ik
k ...”⁵.

(Biok daukate, baita ere, paronomasiak burutzeko grina: “aingirak / angulak”⁶ Lete-k. “... arrizkua / ... arriskua”⁷ Gabri-el-ek. Xabier-ek, ostera, bertso librean kontsonantziak gehiago markatuko ditu, guk uste).

2. Kontzientzia poetikoa

“Poeta naizen ezker”⁸, “Paper / honetan nago”⁹, “Bilboko karrika bati”¹⁰ bere izena ipiniko diotela... eta esaten ditu Gabri-el-ek. Badaki bere izena, jadanik, “euskal literaturaren” orrialdeetan dagoela¹¹.

Xabier-ek, aldiz, honelaxe definitzen du bere lana:

“poesi ikaskintza
zaill eta kementsu baten
lehen pausoak dira”¹².

3. Tresna poetikoa

Arestik euskara-modu bi darabiltza. Laugarren partean, bereziki "Iparragirreraren bozian" diharduenean, gipuzkera edo bertsolarien euskara deituko genukeena: "zarrian", "degun", "bire", "deran", etab., "zaharrean", "dugun", "bide", "dudan" idazten duelarik lehen partean. Hemen, aurren hiru parteotan, ostera, berak aukeraturiko, eta euskara batua izenez bataiatu dugun hori erabili zuela esan daiteke.

Letek indeterminazio handiago baten pean idatzi zuelakoan gaude. Palatalizazio automatikoak mantentzen ditu ("alegiñez", "berdin"), hasperenketa erabiltzeko kriterioak ez dira zehatzak: lehen" nahiz "lenengo" idazten du, etab.¹³.

4. Erreferentzia kulturalak

Arestiren erreferentzia kulturala oso ugaria da: Blas de Otero, Altube, Josepe Mikel Ataungoa, Jurgi Oteitza, Axular, Agustin Ibarrola, Gabriel Zelaia, Joxepe (Azurmendi, dirudienez), Hikmet... espreski aipatzen dira (zenbait hainbat aldiz). Eta sarritan ohi duen legez, Barrutia-ren teatroko sintagma osoak eta konfunditzaileak: "otsaba bana txakolin"¹⁴.

Letek aipatzen dituen kultur munduko pertsonaiak hauek dira: Espriu, Aizpurutzoko Apaiza (Julen Lekuona kantaria), Oquendoko Kalea eta Zeruko Argia, Pio Barojaren Altxateko Jaun eta Agustin Ibarrola.

Aipu desberdinak, beraz. Kontu izan, bestalde, biok Agustin Ibarrola-z badihardute ere, Gabrielen erreferentzia irekia dela eta Xabier-ena, ostera, hertsia: "Agustin Ibarrolaren pinturak", "nola ausartuko nintzake ni / Agustin Ibarrolari / honen gainean / mintzatzen" ("euskotar abertzaleen erotasunaz" ari da)¹⁵, irakur daiteke Arestirengan. Leterengan, berriz: "Agustin laguna jo dute"¹⁶ (Bilboko manifestaldi batean jo bait zuten).

4. Imago mundi

4.1. Itxaropena

Ez da, gure ustez, Gabrielen gaia, unekada honetan. Bigarren parteko "H):" poeman, "Orientean argitzen da / oilarite berri hori, etorkizun bat eskeintzen / diguna". Eta III. parteko "L):" poeman: "nola / datorren urterako / esperantzazko esistentzia haundi bat / dudan". Edota terminologiaz mitologikoago izan arren, "urgentziazkoa" den beste hauxe ere: "Nire bularra labirintu bat da, dedalo bat" (lehen parteko "M) : " poeman.) Ez da, bada, gai "transzendentala".

Xabier-en kasuan, aldiz, obsesio da. Zenbaitetan tratamendu bortitza du: "Marmita bete esperantza", "eziñaren pena trixtea", "esperantza guztiak galduta", "Arrazoi gabeko / itxaropen honetan", etab. Beste zenbaitetan alegeragoa: "esperantzaren egalak", "sei lehioa / eta bat zabalik, / esperantzarena" edo "itxaropenak / bere abestia / daragi". Erreferentzia hutsa, beste honetan: "beste itxaropen bat"¹⁷.

Gai honekin loturik dator *labirintu*-arena ere, biok aipatzen digutena, baina Gabrieleek espresio-bide pertsonalez eta Xabier-ek modu sinbolikoagoz. "Mundua hitzez dijoa / hiltzen eta hiltzen, / bideak ibiltzen / laberinto illunean"¹⁸, diosku oiartzuarrak. Eta beste era honetan Bilbotarrak: "Nire bularra labirintu bat da, dedalo bat"¹⁹.

4.2. Egia eta etsipena

Bion arteko desberdintasunik handiena, beren joera espresionistan datza. Gabrielentzat, poesia egia *mailu* batekin aldarrikatzea den heinean, Xabier-entzat munduaren kaosa diseinatzea eta malura gaiztoaren joan-etorri beti *berdina*-ren aurreko etsipena aitortzea da.

"Diodana egia da", "Beti esanen dut / egia", "Hobe / egia biribil bat, / ezen ez / mila gezur / ongi koadratu", "Baina orain egia esatea ez da nahikoa, / orain arrazoa defenditu behar da" ... bezalakoak paiaz-paia aurki daitezke. "W)" izenburua daraman poeman, "Egia bat esateagatik" du ardatz, zeina hiru aldiz errepi-

katzen duen. Patetismo hiperbolikoz, “profeta” baten eran hitz egin behar duela, “Nik ez derala inoiz egingo / inor ere engañatu” deiarar eginez, eta profetizatuz dihardu: “Hemen inor ez da kon-turatzen / ekaitz haundia / hurbil / dagoela”.

Ibilbide profetiko honen beste alderdia, gezurra, hipokresia eta erokeria salatzea da: “fariseoen otoitzak”, “hainbeste otoitz fal-tso”, etab. Konkretatuz, “Deabruak gaitzala libra / agure eroeta-tik”, erregutzen du²⁰.

Gabrielen garai honetako poesia horrexek egiten du, agian, dei-garri eta atsegin: arrazoia jabe bailitza dihardu, seguru, egia garra-tzak aldarrikatzen. “Egia” horrek neurri pertsonala, suharra eta laketa ematen dio, zeinaren indarrez da, eta, agian, izango da hain irakurria eta estimatua Gabrielen lan kreatiboa. Egia horren sos-tengu eta *ultima ratio* ezin da sentikariago izan:

“Dena dela, ni naiz mintzatzen naizena,
eta *mundua* diot,
nire zihorraz neurtu behar dut mundua,
beste neurririk ezin baitarabilket”²¹

Xabier-en ibilbidea, ostera, beste era batekoa dugu. *Enuntiatio* kaotikoz baliatzen da, askotan, kosmos honen derrigorrezko al-drebeskeria adierazteko:

“Harria, egurra, sua, ura	
burnia	
odola	
trena	
barkua	laiñoa
lau piku	
sei eltze	
tamiza, katea,	polea
litro erdi bat ardo	
	Naparroatik
	ekarria” ²² .

Behin eta berriz errepikatuko digu ez dagoela konponbiderik: “beti berdiñ, / honek ez du arrazoirik”, “beti gertatu oi dan / bezala”, “zertarako alperrik / hizketan jarraitu”, “eta hori horrela / berez / baldin bada, / zer inporta du / gañerako guztiak”, “Nahia-ren eziña”, ... Tituluaren simbologia ere horixe berori da: “inoiz amaierarik ez duen / denboraren gurrillean”, “orduen kate luzeaz”²³.

5. Ohar bat: Nietzsche-gandiko iturriak

Gabrielen *Harri eta Herri* bitan zatitu behar dugu, nahiz eta berak lautan banatu zuen. Lehen hiru parteek egiten dute gorputz bata. Laugarrenak, ostera, Arestirena izateaz beste zerikusirik ez du aurrekoekin: bertsolari-hizketa darabil morfologiaz eta neurketaz, historia kriptogramatika kontatzen du eta Aresti gaztearen sinbologiak oraiterazten dizkigu: “menditik errira” etortzea, “buruaren jabe” dela aldarrikatzea, “Desertuan pasatuko det / baraurik berrogei egun” iragartzea, “hegaz dabil zikoina” enuntziatzea, bere etsaia “zorria eta zerria” modu paronomasikoz agertzea, “nola hiltzen garen lehoiak” galdetzea, eta ea “Zergatik premiaturko du berdin / etoia eta noblea?” itaun erretorikoa, guzti hauek, *toto coelo* distantziaz aldentzen dira *Harri eta Herri*-ko aurren hiru parteeetatik (Eta ez dago boz altuan esan beharrik, ez dagoela azken honen presentziarik Leteren lehen poemagintza honetan).

6. Amaituz eta ondorioztatuz

6.1. Huts egiteko beldur handirik gabe aitorki daiteke, Xabier Leteren *Egunetik egunera ...* ez dela *Harri eta Herri*-ren eraginekoa: hainbatetan gertatu ohi den eran, hemen ere *post hoc, ergo propter hoc* erabili ote den gaude. Lete —eta Gabriel— garai bateko seme da: garai honetako “inkonformismoa”ren gazterik herri-tarrena eta punterengoa da, Aizpurutxo-ko apaiza bezala, *Zeruko Argia*-ko “Gazte naiz” ekoak bezala (1960ko “300 apaizak” bezala, B. Lertxundi bezala, L. Iriondo bezala, “Ez dok amairu” taldekoak bezala, “kietismo”tik “ekintza”ra igaro ziren politikari gazteak bezala, etab. etab.).

6.2. Gure ustez, *Harri eta Herri*-ko Arestik eta *Egunetik egunera*-ko Letek ez dute, *stricto sensu*, *poesia sozialik* sortu. Guk esango genuke Gabriel eta Xabier, garai honetan, *engagement* delakoko langileak direla. J. P. Sartre-k 1947an esandako hitzak gogoratuko genituzke: “si se me presenta el mundo con sus injusticias, no es para que yo las contemple fríamente, sino para que las anime con mi indignación (...) Aunque la Literatura sea una cosa y la moral otra, en el fondo del imperativo estético discernimos el imperativo moral”. Baina ekintza hau politikaren barrutian joka-

tzeaz, zera zioen: "la política del comunismo estalinista es incompatible con el ejercicio honesto de la profesión"²⁴.

Arnold Hauser eta G. Lukacs albora utzirik, eta geureganatua-goz, Alfonso Sastre-ren hitz hauexek ere gogoratuko genituzke: "El social-realismo apunta a los grandes temas de un tiempo en que lo social se ha erigido en categoría suprema de la preocupación humana (...) Pero captados no en la persona humana como relación, como formando parte del orden o del caos social (...) El escritor y el artista lo saben y trabajan con plena conciencia de este supuesto: el de la proyección política de su obra"²⁵.

Badirudi, bada, poesia soziala dioguncan, Alderdi politiko konkretu bati atxekitzea ere suposatzen duela, edo, beste era batez esanik, giza klase konkretu batek ekar lezakeela bidegabekeria oren deuseztatzea: klase horren protagonismoa, noski, sormen literarioan ere agertzen da. Guzti hauengatik lotu zitzaizkien A. Sastre, Blas de Otero, Gabriel Zelaia etab. Espainiako Alderdi Komunistari. Gure artean, baina, ez zen, dirudienez, horrelakorik gertatu; eta ezin da ikusi horren eraginik Gabriel eta Xabier-en garai honetako poesigintzan, *protesta-oihu orokor* bat baizik.

A. Z.

-
- 1 Cf. in LETE, Xabier: *Egunetik egunera orduen gurrpilean*, Bilbao, 1968, 5. "Aitzin-solas" hau 1964ko otsailean izenpetua da.
 - 2 Id.
 - 3 Cf. *Harri eta Herri*-ren bigarren edizioiko San Martin-en "Aitzin-solasa".
 - 4 Horrelaxe agertu berri-berri du Josu Torre-k ere *Egin*-en.
 - 5 Op. cit., 29.
 - 6 Ibidem, 36.
 - 7 Cf. *Harri eta Herri*, Laugarren partea, hirugarren ahapaldia.
 - 8 Id., id., II. Parte, "E):" poeman.
 - 9 Ibidem, I. Parte, "A):" poeman.
 - 10 Ibidem, I. Parte, "I.):" poeman.
 - 11 Ibidem, II. Parte, "W):" poeman.
 - 12 Op. cit., 9.
 - 13 Id., id., 9, 13, 11 eta 14.

- 14 Op. cit., III. parteko "Q):" poeman.
- 15 Cf. op. cit., III. partea.
- 16 Cf. op. cit., 94.
- 17 Ikus in op. cit., 48, 49, 64, 79, 43, 53, 64 eta 44.
- 18 Cf. op. cit., 90.
- 19 Cf. op. cit., I. parteko "M):" poeman.
- 20 Dirudienez, "agure" hau Mikel Arruza, eta beronen taldekoak, dira, garai honetan Gabrielekin istilu gogorak izan zituztenak.
- 21 Ikus "M): Munduaren Neurria" poema.
- 22 Ikus "Bide Ezkutua" poema.
- 23 Op. cit., 13, 23, 24, 48, 25, 39, 95 eta 96.
- 24 SARTRE, Jean-Paul: *¿Qué es la literatura?*, 1947.
- 25 SASTRE, Alfonso: *Arte como construcción*, 1958.